

Zandgat

FRANS BEEKMAN

Door de eeuwen heen was zand een belangrijke delfstof met vele toepassingen. In de duinen was het niet moeilijk en goedkoop te winnen. Aan de landzijde van de buitenduinen ontstonden op diverse plaatsen afgravingen, die meest 'zandgat' of 'zanderij' werden genoemd.

De oudste toepassing van zand was zeker in de landbouw. Met wagens en karren haalden boeren regelmatig een voer zand voor de ophoging van modderige wegen, het erf of lage stukken land. Ook strooiden ze zand in de stal, waarmee ze tevens de mest vermeerderden. Voor dit gebruik waren geen grote hoeveelheden zand nodig en langs de hele Nederlandse kust lagen er kleine afgravingen.

Op grotere schaal vond al vroeg zandwinning plaats in Hargen bij Schoorl. Daar was het zand heel zuiver met fijne regelmatige korrels.

De 'zandmengerij' was een inkomstenbron van de overheid die de winning verpachtte. Het witte Hargerzand werd in de achttiende eeuw geëxporteerd als schuurzand en grondstof voor de glasblazerijen in Engeland. De komst van Napoleon en het Continentale Stelsel maakte hier een einde aan. De stadsuitbreidingen in de negentiende eeuw vroegen opnieuw veel zand voor het dempen van grachten en de aanleg van straten. Ook veel schepen namen zand als ballast mee. De winning bij Schoorl ging door tot 1960. Het zand werd weggegraven in de hoge binnenduinarand op plaatsen waar de duinen breed genoeg werden geacht, zoals bij Wassenaar (De Klip) en Katwijk (Zanderij Westerbaan), Overveen (Zanderij) en het al genoemde Schoorl.

Op oude foto's zien we grote kale gaten met steile wanden op de achtergrond van wel vijftien meter hoog. Het was op zo'n klimduin fijn spelen, maar niet zonder gevaar. Door kwelwater uit het duinmassief was het zandgat vaak drassig, soms zelfs met drijfzand. In de Tweede Wereldoorlog is er nog veel duinzand afgegraven voor de bunkerbouw.

Meer landinwaarts, zoals bij Hillegom, werden vanaf de zeventiende eeuw ook de langgerekte oude binnenduinen afgegraven voor de bloembollenteelt. Dat leverde veel zand op met diverse toepassingen; de oevers van de Haarlemmermeer werden ermee versterkt en spoordijken aangelegd. Het vervoer gebeurde met schuiten over zanderijvaarten.

Haamstede

Het Zandgat bij Haamstede is een voorbeeld van gebruik door de boeren. Tot in de jaren dertig van de vorige eeuw mochten ze het zand er gratis halen. Voor de eerste toeristen was de wandeling van hun hotel naar het zandgat een 'natuurbeleving'. Er zijn vele prentbriefkaarten van gemaakt. We zien een Zeeuwse boerenwagen, waar P. Evertse (met hoed) en L. van Strien zo'n 1500 kilo zand opscheppen. De foto werd in september 1910 genomen door de Amsterdamse journalist F.F.G. Bins en gepubliceerd in het tijdschrift Buiten van 3 maart 1911. Deze tweewekelijkse uitgave werd gedrukt op glanzend papier en was als 'glossy' echt iets voor de gegoede burgerij.

DR. F. BEEKMAN IS OUD-LERAAR AARDRIJKSKUNDE.

Zandgat bij Haamstede (1910). Foto F.F.G. Bins. Collectie W.P. de Vrieze.

